

De Toekomst van Literatuur

Literatuur en de samenleving

Naam: Amber Reijman

Studentnummer: 3504433

Begeleidster: E. B. Andringa

Studierichting: Literatuurwetenschap

Universiteit Utrecht

Inhoudsopgave

Introductie	4
Functies en Geschiedenis van Literatuur	6
Introductie interviews	12
Informant A	14
Informant B	15
Informant C	16
Informant D	18
Informant E	19
Terugblik Onderzoek	21
Uitwerking interviews	21
Conclusie	25
Literatuur	27
Bijlages	28
Bijlage 1 – Het interview	29
Bijlage 2 – Informant A	31
Bijlage 3 – Informant B	35
Bijlage 4 – Informant C	38
Bijlage 5 – Informant D	42
Bijlage 6 – Informant E	44

Introductie

Er is veel ophef over de plek van literatuur binnen de samenleving. Aan de ene kant zijn er geluiden dat het einde van literatuur in zicht is en dat literatuur langzaam lijkt te verdwijnen in een zee van nieuwe media zoals het internet, de televisie en de film. De informatie vergaring van tegenwoordig moet snel, eenvoudig en hapbaar zijn; iets wat literatuur allemaal niet is.

Aan de andere kant zijn er mensen die juist heel positief zijn over de toekomst van literatuur. Zij vinden dat de nieuwe media alleen maar toegevoegde waarde heeft voor de plek van literatuur binnen de samenleving. Literatuur heeft volgens hen nog steeds een vrij zekere plek binnen de samenleving. Mensen hebben nou eenmaal een intrinsieke drang naar het ordenen van de wereld. Dit gebeurt bijna automatisch in de vorm van verhalen. Niet alleen het lezen van literatuur, maar ook het kijken van een film of zelfs dromen zijn een vorm van het logisch maken of verklaren van de wereld om je heen. Nu is het gelukkig niet zo dat de ene media de ander uitsluit, maar toch zou het geen kwaad kunnen om literatuur weer wat extra aandacht te geven. Uit onderzoek is namelijk gebleken dat de leestijd van gedrukte media sterk is afgenomen.

In 1975 besteedden mannen nog 6 uur per week aan het lezen van gedrukte media (als hoofdbezigheid), in 2000 was dit nog slechts 3,8 uur per week. Voor vrouwen geldt een even grote daling: van 6,2 uur in 1975 naar 4,1 uur in 2000. (p. 10; De Vries)

Het afnemen van het lezen van gedrukte media is natuurlijk erg jammer, maar niet per se onlogisch. Als er zo een groot aanbod is aan vrijetijdsbesteding, is het bijna logisch dat er tegenwoordig in verhouding minder wordt gelezen. Daarom is het belangrijk dat literatuur ook meegaat met de moderne ontwikkelingen, om het blijven lezen (van literatuur) actief onder de aandacht van mensen te houden. Het is nou eenmaal moeilijk voor verhalen om geheel uit de samenleving te verdwijnen. Je zou kunnen zeggen dat literatuur opnieuw op een 'turning point' staat in de geschiedenis. Ik zeg opnieuw, omdat hier al eerder sprake van was in de periode van de Verlichting, waar ik zo op terugkom. Waar ik voor wil pleiten is dat literatuur nooit geheel uit de samenleving zal kunnen verdwijnen, maar dat het momenteel bezig is een nieuwe plek binnen de samenleving te vinden. Ofwel; de functies die literatuur voor de samenleving heeft, zijn aan het veranderen. Wat deze functies dan zouden kunnen

worden, is iets wat alleen de tijd ons kan leren, maar ook iets waar wel al naar gekeken moet worden. Immers, voor het voortbestaan van veel literaire instanties is het van groot belang om op deze veranderingen voor te lopen, zodat je als instantie niet buiten de boot valt als de veranderende functies zich eenmaal hebben aangediend.

Literatuur staat dus opnieuw op een belangrijk punt in zijn voortbestaan. Eerder was dit tijdens de periode van de Verlichting, waar sprake was van een zogenaamde 'linguistic turn'. Nu staat de literatuur op een vergelijkbaar 'turning point'. Opnieuw is literatuur bezig zich aan te passen aan een snel veranderende samenleving. Hoewel er mensen van mening zijn dat literatuur meer en meer aan de zijkant van de samenleving belandt, is dat niet helemaal waar. Waar in de Verlichting nog sprake was van een gigantische opbloei van literatuur – dit dankzij onder andere de vele economische, technische en sociale ontwikkelingen – wordt literatuur nu gedwongen om zich te hervormen om bij te kunnen blijven in deze samenleving. Door de opkomst van de vele nieuwe media, moet literatuur steeds meer concurreren met een vorm van informatie verkrijgen die meer bij deze tijd past; sneller en makkelijker. De vraag is dan ook welke functies literatuur zal blijven houden en welke plek literatuur kan hebben in de samenleving.

Funcities en Geschiedenis van Literatuur

Er zijn verschillende meningen over de functies van literatuur binnen de samenleving. Zoals ik al heb gezegd, lijkt het mij onwaarschijnlijk dat literatuur ooit geheel zal kunnen verdwijnen uit de samenleving, omdat de mens nou eenmaal een intrinsieke drang heeft naar het ordenen van de wereld door middel van verhalen. Verhalen kunnen immers veel verschillende functies hebben voor mensen.

Een van de functies die verhalen kunnen hebben, is de pragmatische, op kennis gerichte functie. Door het lezen van verhalen vergroot de lezer zijn woordenschat en zijn geletterdheid. Ook kan de lezer zijn kennis van de wereld verruimen door te lezen over een land of cultuur waar hij misschien nooit mee in aanraking zal komen. Het lezen over een bepaald onderwerp kan ook je kennis over een bepaald interessegebied vergroten. Bovendien kan een lezer mensenkennis en eigenkennis opdoen, door te lezen over personages die wel of niet reageren zoals de lezer zelf zou doen in een soortgelijke situatie. Ook verhalen kunnen voor mensen die weinig van de wereld zien, worden gebruikt als een venster op de wereld. Om de wereld te ervaren, hoef je het niet per se allemaal zelf te beleven.

Naast de pragmatische functie kunnen verhalen ook een emotionele functie hebben. De lezer kan geraakt worden door een emotionele wending in het verhaal of kan zich goed voelen door bijvoorbeeld een goede afloop van het verhaal. Hierdoor kan de lezer zijn empathisch vermogen vergroten. Ook kan de lezer zich identificeren met emoties, door bijvoorbeeld te lezen over een situatie waar hij zelf ook mee worstelt. Hierdoor herkent hij zijn eigen emoties en voelt hij zich daardoor meer begrepen.

Verder kan literatuur ook een ontspannende functie hebben. Het lezen van verhalen kan helpen ontsnappen uit de druk van het alledaagse leven. Ook kan het de fantasie stimuleren en het gevoel geven dat je zelf echt een avontuur hebt meegemaakt, ook al heb je er alleen over gelezen.

Literatuur kan bovendien ook een sociale functie hebben. Denk hierbij bijvoorbeeld aan leesclubs of het lezen van de Bijbel. Het levert een gevoel van saamhorigheid op als er met anderen over de leeservaring gepraat wordt.

Buiten de functies die gericht zijn op een individu, kan literatuur ook functies hebben voor de samenleving in het algemeen. Denk hierbij bijvoorbeeld aan het boek *Animal Farm* van George Orwell. Hoewel het een verhaal over een boerderij is, bekritiseert Orwell op allegorische wijze het communistische, Russische systeem. Naast een kritische kijk op de

samenleving kan een verhaal ook een soort reageerbuis functie hebben. Denk hierbij bijvoorbeeld aan een boek als *Brave New World* van Aldous Huxley. Hij werkt in zijn boek uit hoe het zou zijn als we in een utopische wereld zouden leven.

Verder zijn er ook functies die gebonden zijn aan de periode waarin het verhaal gelezen wordt. Zo had literatuur tijdens de Verlichting een statusverhogende functie. Deze functie is in de huidige tijd bijna helemaal verdwenen.

Bovengenoemde functies zijn slechts een klein deel van de functies die verhalen kunnen hebben. Veel van deze functies zullen ook altijd relevant blijven, maar zijn ook al te vinden in andere media. Voordat de toekomst van deze functies kan worden onderzocht, is het belangrijk om ook naar het verleden van de functies van literatuur te kijken. Want, zoals Robert Darnton zegt in zijn boek *The Case for Books: Past, Present, and Future*: “Any attempts to see into the future while struggling with problems in the present should be informed, I believe, by studying the past”. (p. xii; Darnton)

Als je dus echt wilt speculeren over de toekomst van literatuur, is het belangrijk om te kijken hoe literatuur in eerdere periodes heeft gereageerd op een veranderende samenleving.

Daarom kijk ik eerst naar de periode van de Verlichting. Dit om te kijken hoe literatuur kan reageren op een veranderende samenleving. Ook daar – zoals ik al eerder heb genoemd – was er sprake van een ‘linguistic turn’. Om te begrijpen waarom literatuur in die periode zo belangrijk werd, is het belangrijk om te weten welke veranderingen in de samenleving van toen gaande waren. Bijna gelijk met de opkomst van de drukpers was er namelijk nog een andere grote opkomst gaande, de opkomst van een nieuwe sociale klasse; de bourgeoisie. Dit was een groep mensen die niet tot de adel behoorden, maar die tot een zogenaamde ‘upper middle class’ behoorden. De aristocratie, de hoogste klasse van de samenleving, was niet zozeer geïnteresseerd in boeken; voor hen was een boekenkast vooral een versiering van het huis. De bourgeoisie echter gebruikten de boeken – en vooral de kennis uit de boeken – om te lezen over de gedragscodes van de aristocratie en om zich vervolgens aan hen te spiegelen. Veel boeken omschreven dan ook het leven van de aristocratie en hun gedragscodes. Door een stabiele doelgroep – de bourgeoisie – was het literaire veld in die tijd dus betrekkelijk stabiel. “Alles wat er aan boeken werd aangeboden, werd speciaal voor deze mensen geschreven en gepubliceerd; de reclame was op hen gericht, zoals ook alle andere verkoopinspanningen; zij waren de vraagzijde van de boekenmarkt.” (p. 20; Gedin)

Niet alleen de stabiele doelgroep hielp mee aan de stabiliteit van het literaire veld, maar ook het aanbod van de literatuur hielp hieraan mee. Het was nog niet zo groot als het nu is. Het nieuwste boek van een bepaalde schrijver was dus voor alle bourgeoisie een must-have, want als je het niet gelezen had, kon je er niet over meepraten. Het was dus niet zozeer dat de bourgeoisie de literatuur alleen gebruikte om meer kennis over de aristocratie op te doen, het was voor hen ook een sociale aangelegenheid.

Vandaag de dag wordt het echter niet meer van de 'upper middle class' verwacht dat ze hun vrije tijd ook besteden aan hoge cultuur. Er wordt niet meer vreemd opgekeken als een bedrijfsmanager zich in zijn vrije tijd bezig houdt met op het strand liggen of een chicklit lezen. Het lezen van literatuur is niet meer nodig om een sociale status in stand te houden. Dus in vergelijking met de Verlichting is er nu een minder vaste doelgroep voor literatuur. De moderne functies van literatuur zijn nu dus anders dan de functies in de tijd van de Verlichting. Het probleem alleen is dat het nog niet duidelijk is welke functies literatuur precies heeft of zal gaan hebben. Hier wordt binnen het literaire veld verschillend over gedacht. Zo stelt bijvoorbeeld Wolfgang Iser in zijn boek *Prospecting: From Reader Response to Literary Anthropology* de volgende vraag:

Why has it [literature] been relegated to the fringes of modern society? Does this marginal position denote a complete loss of function, or merely the loss of those functions with which literature has hitherto been identified? (p.197; Iser)

Iser vraagt zich dus af of het niet zo is dat literatuur slechts de functies heeft verloren waarvan eerst werd gedacht dat dat dé functies waren van literatuur. En hoewel hij de verloren gratie van literatuur betreurt, ziet hij wel de mogelijkheid dat literatuur nog steeds heel veel functies te bieden heeft voor de samenleving. Hij zegt immers dat het waarschijnlijk het verlies van oude functies van literatuur is, waardoor mensen denken dat literatuur al zijn functies heeft verloren.

Ook Ann Rigney ziet in dat de functies van literatuur langzaam veranderen:

Traditionally, the discipline of literary studies has based its raison d'être on the importance of literature itself. Crudely put: given the symbolic importance of literature in general (and certain writers in particular), it follows that whatever is said about literature or about those writers must be important too. (p. 97; Rigney)

Vroeger werd er dus vanzelfsprekend vanuit gegaan dat literatuur belangrijk was, waardoor alles wat over literatuur gezegd werd automatisch als belangrijk werd gezien. Nu de plek van literatuur nog niet duidelijk vast staat, is het dus ook moeilijk zoeken naar de nieuwe functies van literatuur. Bovendien is literatuur niet meer een van de weinige vrijetijdsbestedingen, maar zijn er vele nieuwe media opgekomen die een plek naast literatuur hebben ingenomen. Maar dit is volgens Ann Rigney geen negatieve ontwikkeling, maar scheidt juist nieuwe mogelijkheden in het onderzoek naar literatuur en de samenleving:

Accepting the fact that literature needs to be studied alongside other media and in relation to them, and that verbal and visual forms of expression are often interlinked, represents a positive development which opens the way to interesting new fields of research. (p. 98; Rigney)

Net als Iser ziet Rigney dus mogelijkheden voor de toekomst van literatuur. Maar waar Iser het nog bij speculeren houdt, ziet Rigney al de optie dat literatuur niet meer los kan worden gezien van andere media. De andere media zijn geen concurrenten, maar juist hulpstukken voor literatuur om zichtbaar te blijven. Deze intermedialiteit kan literatuur dus helpen een actieve plek te behouden binnen de samenleving. Bovendien stelt Rigney ook dat de veranderende functies van literatuur niet betekenen dat bijvoorbeeld de literatuur van vroeger minder belangrijk wordt. Literatuur blijft in ieder geval een van de belangrijkste bronnen om het verleden te onderzoeken en te begrijpen; een 'window to the past'. Verder is het volgens Rigney ook duidelijk dat binnen literatuurstudies de focus steeds vaker komt te liggen bij de sociale functie van literatuur. Niet alleen de tekstuele functie wordt onderzocht, maar ook wordt onderzocht wat mensen met literatuur doen en wat literatuur kan betekenen voor (groepen) mensen. Zoals Rigney ook zegt: "Even more importantly, it has become apparent that texts are less like finished and immutable products, than the starting point for a series of reading acts; that they are hinges in a wide variety of social practices" (p. 105; Rigney) Belangrijk is dus ook wat een tekst voor een lezer of een groep mensen kan betekenen. Het gaat hierbij niet om dat er moet worden gezocht naar één betekenis van de tekst, maar naar de dynamiek die een tekst kan hebben. Een tekst is immers nooit af, doordat elke nieuwe lezer een andere betekenis aan een tekst geeft.

[L]iterary scholars nowadays are concerned with the ways in which literature is embedded in social practices alongside other media, and with the ways in which its

aesthetic function is linked to other possible functions such as the elaboration of shared values, identity-formation, and the construction of cultural memory. (p. 105; Rigney)

Het onderzoeken van de sociale functie van literatuur gaat tegenwoordig dus al vaak samen met het onderzoeken van literatuur in relatie tot andere media.

Maar dit zijn slechts speculaties over huidige functies van literatuur. Niet iedereen is het ermee eens dat literatuur nog veel betekent voor de mensen buiten het literaire veld. Maar hierbij kan ook worden gesteld dat literatuur altijd al een bepaalde groep lezers heeft aangetrokken. Duidelijk is wel dat hierbij moet worden gezocht naar de nieuwe functies van literatuur, zodat we kunnen begrijpen welke plek literatuur binnen de samenleving kan hebben. Heeft literatuur meer toekomst dan alleen een raamwerk naar het verleden te zijn?

Ook Robert Darnton ziet in dat een tekst nooit los kan staan van zijn functies, ook al beschrijft hij het op een andere manier in zijn boek *The Case for Books: Past, Present, and Future*:

Authors are readers themselves. By reading and associating with other readers and writers, they form notions of genre and style and a general sense of the literary enterprise, which affects their texts [...] A writer may respond in his writing to criticisms of his previous work or anticipate reactions that his text will elicit. He addresses implicit readers and hears from explicit reviewers. So the circuit runs full cycle. It transmits messages, transforming them en route, as they pass from thought to writing to printer characters and back to thought again. (p. 180; Darnton)

Wat Darnton hier zegt is dat een auteur zelf ook een lezer is. Hij heeft zijn ideeën van wat een (literaire) tekst moet zijn – ofwel welke functie hij eraan geeft – opgedaan uit zijn eigen leeservaring. Vervolgens moet hij die ideeën gaan verwoorden, waarbij ook de woorden die hij kiest, beïnvloed worden door zijn ervaringen met eerdere teksten. Nadat het boek uitgegeven is, gaan de lezers ook op hun eigen manier naar de tekst kijken, waarbij ook zij hun eigen functies aan het verhaal kunnen toeschrijven. Het bestuderen van een tekst kan dus niet zonder naar de functies ervan te kijken. De auteur heeft immers een bepaalde functie van zijn tekst in zijn hoofd, maar ook de lezers geven op hun beurt mogelijke andere functies aan het verhaal. Een tekst is dus nooit af, omdat zijn functies door de tijdsgeest en door

verschillende lezers kunnen veranderen. Er is nooit één persoon die de functies aan een tekst geeft.

Wat wel duidelijk is, is dat de precieze functies van literatuur nog niet helemaal bedacht zijn of waarschijnlijk bedacht kunnen worden. Wat ook logisch is, want er zijn zoveel externe factoren die kunnen bepalen wat voor functies een tekst kan hebben voor iemand. Ook de algemene functies van literatuur voor de samenleving zijn momenteel nog niet helemaal duidelijk, omdat we nog middenin een veranderende periode zitten voor literatuur. Over de toekomst kan men alleen nog maar speculeren. Dit is echter wel vervelend voor mensen die werken binnen het literaire veld. Uit het verleden is gebleken dat mensen binnen dit veld eigenlijk moeten voorlopen op veranderingen, om mee te kunnen blijven doen binnen het veld. Het is niet voor niets dat bijvoorbeeld veel kleine uitgeverijen moeite hebben met het hoofd boven water te houden. Doordat de literatuur nu nog geen vaste functies heeft binnen de samenleving, is het hele literaire veld nog een tamelijk onstabiele plek. Alleen als de basis van het bedrijf sterk genoeg is, is het bedrijf in staat het hoofd te bieden aan deze turbulente tijden binnen het literaire veld.

Hoewel literatuur een paar vaste functies heeft, zoals al eerder beschreven is, is het nog niet duidelijk welke functies hiervan de boventoon zullen blijven spelen en welke functies langzaam zullen verdwijnen. Het verdwijnen van een functie van literatuur kan bijvoorbeeld gebeuren doordat literatuur niet meer de beste of enige manier is om die functie te benutten. Als bijvoorbeeld blijkt dat het ontsnappen aan de wereld veel beter kan door bijvoorbeeld het internet of een andere nieuwe media, dan zal deze functie binnen literatuur langzaam een minder prominente rol gaan spelen. Door middel van interviews met informanten binnen het literaire veld ga ik proberen uit te vinden hoe de toekomst van literatuur er uit kan komen te zien en welke functies literatuur zal blijven behouden.

Introductie interviews

Om te onderzoeken hoe de toekomst van literatuur er uit zal gaan zien, is het het handigst om te kijken naar hoe mensen binnen het literaire veld met de veranderende functies van literatuur omgaan. Zij moeten immers voorlopen op deze veranderingen en zijn dus actief bezig met het proberen te voorspellen van de toekomst van literatuur.

Daarom heb ik verschillende mensen geïnterviewd, die allemaal op een verschillende manier bezig zijn met literatuur binnen de samenleving. Allereerst heb ik twee docenten aan de Universiteit Utrecht geïnterviewd, die allebei onderwijzen in vakken aan de studie Literatuurwetenschap.

Hierna heb ik ook een projectleider van het voortgezet onderwijs bij de Stichting Lezen geïnterviewd. Vervolgens heb ik ook nog twee mensen geïnterviewd van het Nederlands Letterenfonds.

Hiervoor heb ik een paar vragen opgesteld, die te vinden zijn in bijlage 1. Deze vragen ga ik nu eerst even uitweiden.

De eerste drie vragen geven gelijk aan waar ik het over wil hebben. Ik vraag gelijk naar hoe zij de functies zien veranderen binnen de samenleving. Hierdoor laat ik de informanten gelijk weten in welk licht de andere vragen beantwoord moeten worden. Aangezien zij binnen het literaire veld actief zijn, hebben ze naar alle waarschijnlijkheid al eerder moeten nadenken over deze vraag. Daarom zijn de volgende twee vragen gelijk gericht op hoe zij dit ervaren op hun werk en hoe zij hiermee omgaan. Hierdoor heb ik eigenlijk mijn grootste vragen al gesteld en zijn de daarop volgende vragen bedoeld om meer diepgang in de antwoorden eruit te krijgen.

De volgende vijf vragen zijn dan ook allemaal gericht om door te gaan op de veranderende functies van literatuur. Dit heb ik gedaan door te vragen hoe zij de toekomst van literatuur tegemoet zien. Ook stuur ik ze een beetje door te vragen naar de digitalisering van literatuur, hoewel dit niet direct op de functies van literatuur slaat, maar wel op de toekomst van literatuur. Ook zijn deze vragen bedoeld om toch antwoord te krijgen op de veranderende functies van literatuur. Want als het goed is zijn zij allemaal bezig met het nadenken over de toekomst van literatuur, maar koppelen ze dit niet per se aan de veranderende functies van literatuur. Door te vragen over de toekomst van literatuur, nemen ze vaak onbewust de functies van literatuur mee in hun antwoord.

Vervolgens kom ik dan toch weer terug op de functies van literatuur met de voorlaatste twee vragen. Door ze te laten nadenken over het effect dat het zal hebben als mensen helemaal niet

meer lezen, indiceer ik dat literatuur functies heeft voor de lezers die verloren gaan als er niet meer gelezen wordt. Hierdoor gaan de informanten hopelijk nadenken over de functies en daar vraag ik dan in de volgende vraag ook naar, hoewel ik het nu over de 'rollen van literatuur' heb en niet over de functies. De laatste vraag was vervolgens meer een aanvulling, om de informanten de kans te geven een onderwerp aan te snijden die ze misschien bij een eerdere vraag zijn vergeten te noemen.

Hoewel de antwoorden op alle interviews heel interessant zijn, blijven het altijd maar een paar meningen over de toekomst van literatuur. Er blijven natuurlijk altijd factoren waar dit onderzoek geen rekening mee heeft gehouden. Dit onderzoek kan dan ook het beste worden gezien als een pilot op verder diepgaand onderzoek naar de functies van literatuur. Mijn doel is dan ook om samen met de informanten te speculeren over een mogelijke toekomst van literatuur.

Informant A

De eerste informant, vanaf nu genoemd informant A, is een mannelijke docent literatuurwetenschap aan de Universiteit Utrecht en doet vooral onderzoek naar literatuur uit de Middeleeuwen, maar houdt zich hierbij ook bezig met de algemene functies van teksten. Dit laatste kwam ook vaak terug tijdens het interview. Zo zei hij bijvoorbeeld dat er in de mens een natuurlijke drang zit om de wereld te ordenen in de vorm van verhalen. Dromen zijn hiervan een duidelijk voorbeeld, want hieruit blijkt dat we zelfs in ons onderbewustzijn bezig zijn met het ordenen van de wereld door middel van verhalen. Het is dan ook erg onwaarschijnlijk dat verhalen, door bijvoorbeeld technische ontwikkelingen, zullen verdwijnen uit de samenleving: “Al die nieuwe ontwikkelingen zijn alleen maar toe te juichen, want het is een manier om al die verhalen – die we toch wel vertellen – nieuwe vormen te geven.” (bijlage 2). Bovendien lijkt het hem logischer dat de oude en nieuwe vorm van verhalen nog lang naast elkaar zullen blijven bestaan, want: “Neem die hele overgang van de oraliteit naar het schrift, die heeft tien eeuwen geduurd en nog steeds hebben we in onze eigen tijd heel veel oraliteit, dus dat is helemaal nog niet voorbij.” (bijlage 2). De digitalisering van literatuur vindt informant A dan ook iets wat we zouden moeten toejuichen. Dat gebeurt nog te weinig. Vooral in wetenschappelijke kringen staan mensen nog heel negatief tegenover het publiceren van een e-book. Vaak wordt nog gedacht dat alleen een papieren uitgave status kan geven en een e-book niet. Terwijl het volgens informant A juist binnen deze wetenschappelijke kringen heel positief zou kunnen zijn. Een wetenschappelijk boek wordt namelijk niet aan een groot publiek verkocht en levert voor de maker dus weinig geld op. Het kost zelfs vaak nog meer om het te laten maken, dan dat het uiteindelijk oplevert. Een e-book kan hier dan de uitkomst bieden, omdat de productiekosten een stuk lager liggen en het wetenschappelijke werk ook makkelijker verspreid kan worden. Maar ook buiten wetenschappelijke kringen vindt hij dat het digitaliseren positief gezien kan worden: “Als iemand het fijn vindt om op zijn telefoon te lezen, dan is dat erg prettig, dus ik ben daar zeer voor.” (bijlage 2). Het maakt niet uit in welke vorm literatuur of verhalen worden gelezen, als het maar gelezen blijft worden, vindt informant A.

De invloed op zijn werk is vooral dat het tegenwoordig vaak zo is dat het algemene nut van literatuur benadrukt moet worden. Waar het vroeger een vanzelfsprekende status had, moet het belang van het lezen van literatuur nu eerst benadrukt worden. Ook kan er niet meer vanuit worden gegaan dat leerlingen hun klassiekers hebben gelezen. Het eerste contact met

literatuur op middelbare scholen zou meer aangemoedigd moeten worden: “Het avontuur van lezen dat moet wat meer naar voren komen. Dat het iets is wat je verrijkt, net zoals sport iets is wat je verrijkt.” (bijlage 2)

Over de toekomst van literatuur kan informant A ook alleen maar positief denken. Hoewel hij het wel mogelijk acht dat literatuur enige functies kan gaan verliezen. Maar dat wil volgens hem niet zeggen dat literatuur geen functies meer overhoudt. Literatuur blijft altijd belang hebben voor de samenleving, want “literatuur is een kritische volger van de samenleving.” (bijlage 2). Bovendien is er altijd al een bepaalde groep mensen geweest die van lezen houdt, dit zal niet veranderen. “Mensen moeten gewoon genieten van het lezen van een boek en dat is niet voor iedereen.” (bijlage 2)

Informant B

De volgende informant, vanaf nu genoemd informant B, is ook een mannelijke docent literatuurwetenschap aan de Universiteit Utrecht.

Het eerste wat informant B opmerkt, is dat hij gehoord heeft dat het lezen (van literatuur) eigenlijk helemaal niet is afgenomen. “Vroeger was er een kleine groep mensen die las en nu zijn het eigenlijk diezelfde mensen die nog steeds lezen.” (bijlage 3) Je hebt nou eenmaal mensen die van lezen houden en mensen die meer van televisie kijken houden.

De vraag over de invloed op zijn werk en de vraag over de digitalisering van literatuur koppelt informant B aan elkaar. Hij is een groot voorstander van deze digitalisering, omdat hij bijvoorbeeld niet meer aan zijn studenten hoeft te vragen om grote hoeveelheden boeken aan te schaffen. Hij kan al die boeken toch behandelen, omdat het merendeel nu online te verkrijgen is. Het probleem hiervan echter is dat dit vaak illegaal is, wat soms nog wel moeilijkheden kan opleveren, vooral voor de Universiteit. Officieel mogen docenten leerlingen niet naar illegale sites toesturen, dus in plaats van een link te geven met de tekst, geven de docenten aan dat het online te vinden is. De studenten kunnen het vervolgens zelf opzoeken. Want veel van de boeken zijn toch tamelijk eenvoudig te vinden.

Dit ziet informant B als een van de enige mogelijke nadelen aan de digitalisering van (het lezen van) literatuur. Hij trekt hier een vergelijking met de muziekindustrie. Die heeft zwaar te lijden gehad onder de digitale verspreiding van de muziek. Hoewel het vooral de tussenpersonen zijn geweest die echt te lijden hebben gehad, want: “Ik weet bijvoorbeeld dat popgroepen hun geld vooral aan optredens verdienen en niet aan hun cd’s.” (bijlage 3) Het zijn dus niet de artiesten die onder de illegale verspreiding van muziek hebben geleden, maar

de andere spelers in het veld.

Het is dan ook niet vreemd dat binnen het literaire veld de uitgeverijen uiterst voorzichtig en terughoudend zijn met het uitgeven van e-books. Maar informant B vindt dat vooral onnodig, omdat de digitalisering toch niet tegen te houden is: “Ik denk dat uitgeverijen gigantisch hun oogkleppen ophouden. Volgens mij is het een verloren strijd om wat dan ook te beveiligen.” (bijlage 3) Wat hij dan wel als mogelijkheid ziet, is dat de auteur van een boek misschien met iets anders dan alleen de verkoop zijn geld gaat verdienen. Dit kan bijvoorbeeld door het geven van optredens, zoals een lezing.

Over de digitale ontwikkeling merkt informant B ook op dat veel mensen denken dat deze ontwikkeling al veel verder is dan dat hij daadwerkelijk is. Zo had hij zelf ook de fout gemaakt door te denken dat het grootste gedeelte van zijn studenten al vooral digitaal wilde lezen, maar toen hij het hen vroeg, antwoorden de studenten vooral dat ze het lezen van papier veel fijner vonden. Er zijn dus nog veel lezers die van ‘het gevoel’ of ‘de geur’ van een papieren boek houden.

Tot slot vindt informant B dat we niet te angstig tegenover ontwikkelingen moeten staan, maar juist heel open. Ontwikkelingen brengen nieuwe opties de wereld in, niet alleen goede opties, maar zeker ook niet alleen slechte: “Eerst was dat met de boekdrukkunst ook, de kerk vond het verschrikkelijk dat iedereen zomaar de Bijbel kon lezen, maar ook dat heeft wat opgeleverd.” (bijlage 3)

Informant C

Informant C is een mannelijke medewerker van de Stichting Lezen, waar hij projectmanager is. De eerste vraag – over de veranderende functies van literatuur binnen de samenleving – beantwoordt informant C eigenlijk met meerdere antwoorden.

Allereerst zegt hij dat het vroeger zo was dat je geen miljoenen boeken hoefde te verkopen om een bestseller te hebben. Vaak lagen de verkoopcijfers zo rond de 7000 exemplaren. Ook was het belangrijk als schrijver om een status te hebben, wat nu steeds minder nodig is. Zo heb je in Amerika al dat veel ‘self publishing’ schrijvers aardig kunnen rondkomen. Deze schrijvers hebben een specifiek lezerspubliek, vaak een paar duizend man. Hoewel ze wel goed kunnen rondkomen van hun schrijfwerk, door hun vaste doelgroep, worden ze in het klassieke circuit niet als schrijver erkend.

Verder wordt er tegenwoordig steeds meer onderzoek gedaan naar de waarde van lezen. Hierbij is gebleken dat het niet alleen belangrijk is om literatuur te lezen, want ook als je

eenvoudigere boeken leest, zoals de Harry Potter reeks, doe je leeservaring op, wat je taalvaardigheid vergroot.

Ook valt het informant C op dat binnen het literatuuronderwijs veel veranderingen zijn doorgevoerd. De literatuurlijst is in de afgelopen dertig jaar veel korter geworden en ook is literatuur niet meer het enige kunstvak waarin tegenwoordig examens kan worden gedaan. Ook de vakken tekenen en CKV zijn kunstvakken waarin leerlingen nu examens in kunnen doen. Hierover zegt informant C: “Het is natuurlijk een positieve ontwikkeling dat alle cultuur in relatie tot elkaar wordt geplaatst, maar daardoor is literatuur relatief wel minder belangrijk geworden.” (bijlage 4)

Deze veranderingen hebben als invloed op zijn werk dat hij vaak moet verdedigen dat er een Stichting Lezen is: “Mensen vragen weleens of er ook een Stichting Sport is, want dat is natuurlijk ook belangrijk.” (bijlage 4) Ook doet hij meer onderzoek naar de waarde van literatuur: “Juist nu mensen denken dat literatuur een beetje verdwijnt, wordt meer onderzocht wat dan eigenlijk de waarde ervan is.” (bijlage 4) Wat daardoor onder andere ontdekt is, is dat het lezen van een verhaal ervoor zorgt dat je zo betrokken bij het verhaal raakt, dat je het opslaat alsof je het zelf hebt meegemaakt. Bij een film of een game is dit niet het geval. Dit komt omdat je bij lezen actiever bezig bent met het verhaal. Bij een film of game is de verhaalervaring juist veel passiever.

Over de toekomst van literatuur kan informant C heel kort zijn. Het lezen, verhalen vertellen en voorlezen van literatuur zal altijd binnen onze samenleving aanwezig blijven.

De digitale vernieuwingen vervangen volgens informant C waarschijnlijk niet de papieren boeken. Ook al kan je tegenwoordig boeken op allemaal verschillende dragers – e-book, mobiel, iPad – lezen, toch is er een verschil met een papieren boek. “Lezen heeft veel te maken met voelen en aanraken: dat is een eigenschap die boeken hebben en e-readers niet.” (bijlage 4) Hij geeft hierbij het voorbeeld dat hem een keer een boek werd voorgehouden en gevraagd werd hoelang hij erover zou doen. Pas na het maken van een ruwe schatting mocht hij het boek vasthouden en inkijken. Toen bleek dat de bladspiegel van het boek heel leeg was, waardoor hij zijn schatting moest aanpassen. De eerste schatting had hij bijvoorbeeld niet kunnen maken bij een e-book, wat dus laat zien dat een papieren boek toch anders is dan een digitaal boek. Verder kan je een papieren boek cadeau geven of blijft het als herinnering in je kast staan. “Ik denk ook dat lezers, mensen die van lezen houden, papieren boeken zullen blijven waarderen.” (bijlage 4)

Hoewel informant C de digitale opkomst positief vindt, ziet hij de opkomst hiervan toch vooral als een nieuwe vorm van lezen en niet een vervangende vorm. Hij denkt dat boeken als *Alles ruikt naar Chocola* een nieuwe vorm zijn van lezen, maar niet per se van literatuur:

Het is nog niet officieel een nieuwe vorm van literatuur, maar iets wat daartussen staat. Je kan bij dat boek bijna alles opzoeken, maar als je alles opzoekt, haalt dat toch iets weg van de verbeelding. Ik vind het dus een manier van lezen dat inhoudt op de verbeeldingskracht. (bijlage 4)

Tot slot merkt hij ook op dat het lezen van literatuur momenteel nog in een overgangsfase zit, maar dat literatuur nooit zal verdwijnen en dat dat ook niet verstandig zou zijn, omdat het zeker geen positief effect zal hebben op de samenleving.

We zitten nu in een overgangsfase, het is allemaal nog in ontwikkeling en dat hoeft niet per se negatief te zijn. Ontwikkelingen hebben voor- en nadelen. Het is wel belangrijk dat we met deze veranderingen bewust omgaan. Mensen moeten gewoon weten hoe belangrijk literatuur is. (bijlage 4)

Informant D

De volgende informant, informant D, is een vrouwelijke medewerkster van het Nederlands Letterenfonds. Zij ziet de functies van literatuur binnen de samenleving vooral minder belangrijk worden. Dit wijt ze aan twee dingen. Allereerst dat literatuur meer concurrentie heeft gekregen van andere vrijetijdsbestedingen. Ten tweede ziet ze een duidelijke afname van de status van literatuur, wat ook weer een negatief effect heeft gehad op het literatuuronderwijs.

Door deze twee factoren is de vraag naar literatuur duidelijk afgenomen, vindt informant D. Dit ziet ze vooral terug in een afname in de diversiteit van het aanbod van papieren literatuur. Ook de uitgeverijen helpen hier – noodgedwongen – aan mee. Zij moeten door de slechte economie steeds meer kijken naar de verkoopbaarheid van boeken en geven daardoor minder kans aan boeken die daarvan afwijken. Ook ziet ze dit terugkomen door de afname van subsidieaanvragen. Een subsidieaanvraag wordt namelijk pas gehonoreerd als er een uitgever is gevonden die bereid is in een bepaald soort werk te investeren. Tegenwoordig durven steeds minder literaire uitgeverijen het aan om bijvoorbeeld poëzie of essays uit te geven,

omdat daar veel minder markt voor is.

Het Nederlands Letterenfonds heeft als een van haar voornaamste taken om deze diversiteit juist te bevorderen. Informant D ziet dat ze binnen het Letterenfonds steeds meer geld en tijd besteden om te proberen minder populaire literatuurvormen onder de aandacht te brengen van de Nederlandse bevolking.

Ondanks deze negatieve waarnemingen over de status van literatuur, ziet informant D de toekomst van literatuur positief tegemoet en denkt ze dat literatuur altijd een plek blijft houden binnen de samenleving. De digitale ontwikkelingen ziet ze als een belangrijke manier om literatuur levend te houden. Ze denkt dan ook dat digitale literatuur een steeds groter aandeel gaat hebben in het geheel aan literaire uitingen. Dit ten koste van de papieren literatuur: “Ik verwacht dat papier als drager van de literaire uiting steeds minder belangrijk wordt, en uiteindelijk ook zeer zeldzaam zal worden.” (bijlage 5)

Hoewel ze denkt dat het zeker effect zal hebben op de samenleving als het lezen van literatuur nog verder afneemt of helemaal verdwijnt, denkt ze wel dat veel van de functies van literatuur kunnen worden overgenomen door andere media. Maar toch zal er wel wat veranderen: “Vooral taalvaardigheid, verbeeldingskracht en concentratievermogen zal mogelijk afnemen als er minder literatuur in de klassieke zin wordt gelezen.” (bijlage 5) Tot slot denkt ze dat de beeldtaal steeds groter zal gaan worden, omdat dat makkelijker te verspreiden is. Het hoeft bijvoorbeeld niet vertaald te worden. Beeldtaal is altijd al krachtig geweest, maar door de digitalisering zal het nog krachtiger worden, aldus informant D.

Informant E

De volgende informant, informant E, is een mannelijke medewerker van het Nederlands Letterenfonds. Hij ziet de functies van literatuur eigenlijk vrij weinig veranderen. Literatuur heeft bepaalde functies, die het altijd zal blijven houden. Maar hij zegt wel: “Welke van deze functies het belangrijkste wordt beschouwd is afhankelijk van leeftijd, etniciteit, genre, maar verschilt ook per land.” (bijlage 6) Wel zegt hij vervolgens: “Politieke en sociale ontwikkelingen kunnen dus van invloed zijn op de manier waarop de literatuur wordt gewaardeerd en de rol die zij vervult.” (bijlage 6) Niet alleen de samenleving beslist dus welke functies literatuur heeft, dat wordt ook bepaald door de lezer zelf.

Wat hij daarna ook zegt, net als informant D, is dat literatuur tegenwoordig het veld moet delen met andere vormen van tijdsbesteding. Net als zijn collega ziet hij het ook somber in voor literatuur: “In algemene zin kun je dus zeggen dat de literatuur een minder prominente

positie in de samenleving inneemt dan jaren geleden” (bijlage 6) Maar op meer hoopvolle toon gaat informant E vervolgens verder dat je wel duidelijk kunt zien dat literatuur steeds meer gaat samenwerken met visuele en digitale media, wat hij een positieve ontwikkeling vindt, want: “de positie (of het succes) van literatuur lijkt steeds afhankelijker te worden van de media die in zekere zin ook haar ‘concurrenten’ zijn.” (bijlage 6)

Voor zijn werk betekenen deze ontwikkelingen dat hij steeds meer moet proberen literatuur zichtbaar te maken en het belang ervan te moeten benadrukken. Hierbij focust het Nederlands Letterenfonds zich vooral op de digitalisering van literatuur, omdat zij daar de toekomst van literatuur in zien.

Over de toekomst van literatuur is hij dus niet angstig. Er zijn volgens hem al veel vaker bedreigingen voor literatuur aangekondigd. Deze bedreigingen – van de fiets tot de televisie – hebben tot nog toe niet voor de ondergang van literatuur gezorgd. Daarmee moet niet worden gedacht dat bijvoorbeeld een genre als poëzie niet in een hachelijke situatie zit, maar ook voor dat genre kan de digitalisering de uitkomst zijn. “Er is kortom geen reden om angstig te zijn over de toekomst van de literatuur.” (bijlage 6)

Terugblik Onderzoek

Bij het afnemen van de interviews kwamen er een paar dingen naar voren die in een eventueel vervolgonderzoek anders aangepakt moeten worden.

Het grootste probleem was dat – door het stellen van te brede vragen – bleek dat ik de informanten teveel vrijheid heb gegeven. Dit resulteerde in interviews die allemaal heel interessante antwoorden opleverden, maar waarbij het moeilijk was om ze met elkaar te vergelijken en er één conclusie uit te halen. In de uitwerking van de interviews heb ik dan ook gekozen om ze eerst allemaal kort individueel te bespreken, zodat alle antwoorden wel aan bod zouden komen, en om vervolgens de meest opvallende punten die naar voren kwamen nog even extra aan te kaarten. Hierbij probeer ik dan de verschillende meningen van de informanten over die opvallende onderwerpen naar voren te laten komen.

Het is daarom ook het verstandigst om dit onderzoek als een soort pilot te zien op toekomstige onderzoeken, waarbij bij de volgende onderzoeken de vragen meer specifiek moeten worden gesteld, misschien zelfs in de vorm van een enquête.

Elk punt dat hieronder ter sprake gaat komen, is het namelijk ook weer waard om apart onderzocht te worden. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de digitalisering van literatuur of het effect van de verminderende status van literatuur binnen het onderwijs.

Verder was ik helaas ook qua opnamemateriaal beperkt. Ik heb via de Universiteit een voice recorder mogen lenen, maar die was vaak van zo een slechte kwaliteit dat sommige delen van het interview bijna onverstaaanbaar waren. Gelukkig waren de essentiële delen wel redelijk verstaaanbaar, waardoor het niet heel veel ongemak heeft opgeleverd.

Bovendien zijn het aantal informanten ook te laag om echt te kunnen spreken van een representatief aantal. Het onderzoek is dan ook meer gericht om een indruk te krijgen van wat er allemaal speelt binnen het literaire veld. Maar omdat duidelijk werd dat elk interview een andere kijk gaf op de veranderende functies van literatuur, is het waarschijnlijk dat er nog andere speculaties zijn over de toekomst van literatuur die bij deze interviews niet ter sprake zijn gekomen.

Uitwerking interviews

Hoewel deze interviews geen zekerheden kunnen bieden over de toekomst van literatuur, kunnen ze wel een bijdrage leveren aan het schetsen van een mogelijke toekomst. Er moet

niet vergeten worden dat de antwoorden binnen deze interviews slechts suggesties en speculaties zijn en geen vaste conclusies over de toekomst van literatuur. Het biedt een beeld voor een mogelijke toekomst, maar zeker geen zekerheid.

Wat helaas wel bleek, zoals ik net ook in de terugblik heb omschreven, is dat de interviews allemaal een ontzettend uniek karakter hebben. Het is daardoor erg lastig gebleken om de vragen op systematische wijze te behandelen. Vaak is een vraag door de ene informant uitgebreid beantwoord, maar is diezelfde vraag door een andere informant weinig tot niet beantwoord. Aangezien ik de antwoorden van alle informanten al kort individueel heb besproken, beperk ik me bij de volgende bespreking tot de meest opvallende punten die bij een of meerdere informanten ter sprake kwamen.

Uit de eerste vraag van het interview werd duidelijk dat bijna alle informanten gelijk duidelijk wilden maken dat literatuur een positief toekomstbeeld heeft. Geen enkele informant dacht dat er geen toekomst was voor literatuur en juist het feit dat andere mensen erover twijfelden werd als positief gezien, omdat er daardoor meer onderzoek werd gedaan naar het algemene nut van literatuur. Zo zegt informant C: “Juist nu mensen denken dat literatuur een beetje verdwijnt, wordt meer onderzoek gedaan naar wat dan eigenlijk de waarde ervan is.” (bijlage 4) Hoewel het constant moeten benadrukken van het belang van literatuur als vervelend werd ervaren door de meeste informanten, zit er dus wel een positief gevolg aan vast. Door de onderzoeken die worden gedaan naar het ‘nut’ van het lezen (van literatuur), worden alle functies van literatuur opnieuw bevestigd en nu met een wetenschappelijk onderbouwd ‘bewijs’.

Bovendien is het bij een snel veranderende samenleving erg makkelijk om het overzicht te verliezen, dus kan het ook geen kwaad om weer even te beseffen welke functies literatuur ook alweer precies had. Voor mensen die niet van lezen houden, is het handig om toch even te beseffen dat literatuur niet alleen kan zorgen voor ontspanning, maar dat het ook heel veel andere functies heeft.

Het belang van literatuuronderwijs is ook een onderwerp dat bijna door iedereen werd aangekaart. Juist door kinderen op jonge leeftijd al kennis te laten maken met literatuur, kunnen zij vroeg beginnen met het vergroten van hun woordenschat en geletterdheid. Bijna alle informanten zien met lede ogen aan hoe het literatuur binnen het onderwijs steeds meer status verliest. Informant A wijt het aan het teveel vasthouden van docenten aan de oude vorm van literatuuronderwijs. Hij merkt daarom ook op: “De ouderwetse manier van

literatuur geschiedenis erin stampen werkt niet meer. Mensen moeten gewoon genieten van het lezen van een boek.” (bijlage 2)

De tijden zijn veranderd en literatuur heeft geen vanzelfsprekende status meer. Niemand kijkt tegenwoordig vreemd op als een intelligent persoon niet van lezen houdt. Dat het in het onderwijs dan ook is teruggelopen, is niet heel vreemd. Maar belangrijk is wel dat het niet in zijn geheel verdwijnt, omdat het wel noodzakelijk is om mensen in elk geval in aanraking te laten komen met literatuur. Dan kunnen ze vervolgens zelf bepalen of ze er iets mee blijven doen. De beste plek om in aanraking te komen met literatuur is nou eenmaal het onderwijs, want niet iedereen krijgt het lezen van huis uit mee. Ook kan de school een leerling begeleiden bij zijn literaire ontwikkeling. Verder is uit onderzoek gebleken dat: “Kinderen die voorgelezen worden, hebben bijvoorbeeld een veel grotere woordenschat”. (bijlage 4) Belangrijk is dat dit soort onderzoek blijft worden gedaan, zodat er gelezen blijft worden. Want volgens informant E: “[T]aalvaardigheid, woordenschat, argumentatievaardigheid; die dalen met dalende belezendheid, zo heeft onderzoek uitgewezen.” (bijlage 6)

Over de digitalisering van het lezen van literatuur wordt over het algemeen door alle informanten positief gedacht, hoewel de meningen over de digitale toekomst nog wel erg verschillen.

Informant A vindt het digitale lezen alleen maar positief, omdat het zoveel mogelijk mensen in staat stelt om te lezen. Informant C ziet wel in dat het papieren boek eigenschappen heeft die het digitale boek niet heeft. Hij vindt dus dat het digitale lezen een andere vorm van lezen is. Informanten D en E wijdden niet heel veel uit over de digitalisering, maar zien er wel de uitkomst voor literatuur in. Zeker voor literaire vormen, zoals poëzie, kan een digitale uitgave veel rendabeler blijken.

Bijna alle informanten waren het erover eens dat het niet waarschijnlijk was dat de papieren literatuur geheel zou verdwijnen. Logischer is dat het een plek naast de digitale literatuur in gaat nemen, waarbij nog niet helemaal duidelijk is hoe groot die plek dan gaat worden. Maar er zullen nou eenmaal altijd mensen blijven die van het gevoel van een papieren boek houden. Bovendien heeft een boek waarde als bijvoorbeeld een cadeau, of om in je boekenkast te zetten.

Het is ook niet waarschijnlijk dat papieren literatuur van de ene op de andere dag zal kunnen verdwijnen. Zelfs als het al zal verdwijnen, zal het in alle waarschijnlijkheid nog heel lang naast de digitale literatuur blijven bestaan, zoals de orale literatuur eigenlijk nog steeds levend is, ook al hebben we al eeuwen de schriftelijke literatuur.

Ook de andere media kunnen veel toegevoegde waarde hebben voor literatuur. Veel informanten zagen in dat literatuur zich daar te afzijdig van hield, terwijl juist moet worden ingezien dat de andere media niet de ‘concurrenten’ zijn. Veel informanten zagen het als een mogelijkheid dat literatuur ging samenwerken met andere media. Deze mogelijkheid kan ervoor zorgen dat literatuur aantrekkelijk blijft voor zoveel mogelijk mensen, zonder dat het al teveel functies verliest. Denk bijvoorbeeld aan een boekverfilming. Vaak verschijnt na een succesvolle boekverfilming een filmeditie van het boek. Zo zijn de boeken *In de ban van de ring* van J.R.R. Tolkien weer ontzettend veel verkocht na het grote succes van de film. Op deze manier breng je het lezen van boeken ook weer extra onder de aandacht bij de mensen.

Wat ook vaak terugkwam in de interviews, is dat de veranderingen binnen het literaire veld vaak vergeleken worden met de veranderingen die hebben plaatsgevonden binnen andere velden zoals de muziek industrie.

De muziekindustrie werd (en wordt), net als het literaire veld, bedreigd door de digitalisering. Je hoeft geen cd’s meer te kopen om muziek te kunnen luisteren, maar alle liedjes zijn gewoon online te downloaden. Er werd vanuit gegaan dat dit een negatief effect zou hebben op de toekomst van muziek. Toch is het nog steeds zo dat artiesten – als ze beroemd zijn – heel veel geld kunnen verdienen met hun muziek, maar toch is er iets veranderd. Zo is laatst bijvoorbeeld wel de Free Record Shop failliet gegaan. Het is dus de tussenpersoon die de dupe wordt van deze ‘free access’. Als boeken straks ook overal digitaal te vinden zijn, kan dat ten koste gaan van bijvoorbeeld boekenwinkels of uitgeverijen. Gelukkig kan er wel worden gesteld dat muziek nooit is verdwenen. Net zoals mensen altijd muziek zullen blijven luisteren, zullen er ook altijd mensen zijn die blijven lezen.

Ook is al vaker voorspeld dat literatuur nooit meer gelezen zou worden. Zo zegt informant E:

Zo wordt de dood van de roman al meer dan 100 jaar aangekondigd, Edmond de Goncourt wees ooit de fiets aan als belangrijke bedreiging voor de literatuur, de CPNB werd opgericht uit vrees dat de komst van de radio een massale ontleding in gang zou zetten, iets vergelijkbaars werd ooit gezegd over de tv, de bioscoop, de trein, enz. In weerwil van dit alles moet geconcludeerd worden dat de literatuur nog steeds springlevend is, geen van de genoemde ‘bedreigingen’ heeft de literatuur overbodig gemaakt. (bijlage 6)

De angst voor een mogelijk einde van literatuur (of de dood van de roman) is dus misschien wat voorbarig. Er zijn altijd geluiden bij het begin van een verandering, dat deze verandering slecht zou zijn of iets dergelijks. Maar veranderingen hebben altijd voor- en nadelen.

Conclusie

De functies van literatuur veranderen eigenlijk vrij weinig. Het is alleen de rol die door mensen aan literatuur wordt toegeschreven die verandert. Literatuur blijft altijd pragmatische, emotionele, ontspannende, etc. functies hebben. Maar doordat mensen veranderen, verandert wel de vraag naar deze specifieke functies. Binnen Nederland is het zo dat er vooral gelezen wordt voor de ontspanning. Maar in een politiek of maatschappelijk onstabiel land, zal literatuur als kritische toeschouwer veel vaker gelezen worden. Maar de functies worden niet alleen geografisch bepaald, maar ook door bijvoorbeeld leeftijd, etniciteit, leefomgeving en vele andere factoren.

Sommige veranderingen, zoals bijvoorbeeld de digitalisering, kunnen niet worden tegengehouden, dus literatuur heeft als enige optie om mee te gaan met dit soort veranderingen. Hierdoor zal ook het literaire veld veranderen, dus de spelers binnen dit veld zijn degene die het als eerste doorhebben dat literatuur aan het veranderen is. Zij zijn er dan ook actief mee bezig om hierop voor te lopen om hun bedrijf up-to-date te houden. Daarom is het ook logisch dat zij het beste antwoord kunnen geven op de vraag hoe zij de functies literatuur binnen de samenleving zien veranderen.

Over het algemeen antwoordden de meeste informanten ook dat de functies van literatuur eigenlijk niet zo heel erg veranderd zijn, maar dat juist de status van literatuur binnen de samenleving veranderd is. Mensen willen meer weten wat nou precies het 'nut' van het lezen (van literatuur) is. Dit klinkt op het eerste gezicht negatief, maar eigenlijk is dat een positieve ontwikkeling. Hierdoor wordt er meer onderzoek naar gedaan, zodat er officiële antwoorden op kunnen worden gegeven. En door deze onderzoeken zijn heel veel pragmatische functies van het lezen (van literatuur) herontdekt. Zo is dus ontdekt dat het lezen van literatuur als 'nut' heeft dat het onder andere stimulerend voor je hersenen is, het je taalvaardigheid en je kennis van de wereld vergroot. Deze functies heeft literatuur altijd al gehad, maar nu is er dus officieel onderzoek naar gedaan, wat nooit kwaad kan. Het enige wat wel is veranderd, is dat literatuur niet meer een speciale functie heeft zoals in de tijd van de Verlichting. In die tijd leverde het lezen van literatuur je status op, maar tegenwoordig is dat geen vereiste meer. Bovendien blijft literatuur een van de belangrijkste bronnen naar het verleden. Daarnaast

heeft literatuur natuurlijk heel veel meer functies, die ik deels besproken heb en die literatuur altijd zal houden.

Wat wel zo is, is dat deze functies tegenwoordig ook in andere media kunnen worden gevonden. Literatuur heeft dus concurrentie gekregen. Wat wel als voordeel heeft gehad dat literatuur in steeds ruimere zin wordt genomen. Zo wordt er tegenwoordig onderscheid gemaakt tussen 'hoge' en 'lage' literatuur. Deze zogenaamde 'lage' literatuur omvatten boeken als de Harry Potter reeks, ofwel boeken die eerst nooit tot de literatuur zouden worden gerekend. De boeken die tegenwoordig dus voor literatuur door kunnen gaan, zijn al anders dan de boeken die vroeger voor literatuur doorgingen. Er is namelijk ontdekt dat het heel goed is om te beginnen met deze zogenaamde 'lage' literatuur, omdat dat als opstapje kan worden gebruikt naar de 'hoge' literatuur.

Ook kan de 'concurrentie' literatuur juist helpen. Door literatuur te laten samenwerken met de andere media blijft het zichtbaar binnen de samenleving.

En mensen die van lezen houden, blijven altijd lezen. Dit is altijd al een selecte groep geweest binnen de samenleving, maar die groep zal ook altijd blijven bestaan. Dat is geen probleem, maar belangrijk is wel dat de volgende generatie van deze groep het lezen van literatuur wel aangeboden krijgen. Het literatuuronderwijs moet dus wel aanwezig blijven om leerlingen kennis te laten maken met het avontuur van het lezen van literatuur. Dan kunnen ze zelf beslissen of ze ervan houden of niet, als het maar aangeboden wordt. In welke vorm het aangeboden wordt, maakt daarbij niet zo veel uit. Of dat nou digitaal is, of door een boekverfilming, als leerlingen maar de kans krijgen om in aanraking te komen met literatuur. Bovendien stonden alle informanten zeer positief tegenover de digitalisering van literatuur. Ze waren van mening dat zo een opkomst niet tegen te houden was, dus dat er heel open en stimulerend mee om moest worden gegaan, zodat literatuur voor zoveel mogelijk mensen interessant zal blijven.

De uiteindelijke toekomst van literatuur kan natuurlijk nooit echt voorspeld worden; de tijd zal het ons moeten leren. Toch ziet de toekomst van literatuur er alles behalve negatief uit. Zolang er op een goede manier met de veranderingen wordt omgegaan, is er geen vuiltje aan de lucht.

Literatuur

Darnton, Robert. *The Case for Books: Past, Present, and Future* 2009: PublicAffairs: USA.

Gedin, Per in *De toekomst van het boek* 'De ontwikkeling van de literaire markt'

Iser, Wolfgang. *Prospecting: From Reader Response to Literary Anthropology* 1989: The John Hopkins University Press: USA.

Rigney, Ann. 'Parameters, positions, perspectives: on the future of literary studies' in *Gij in: letterdames en gij letterheren : Nieuwe mogelijkheden voor taalkundig en letterkundig onderzoek in Nederland*, (2004), pp. 95-113. ISBN: 90-6984-406-0

Vries, de, Nienke 'Lezen we nog?: Een inventarisatie van onderzoek op het gebied van lezen en leesbevordering' 2007 Stichting lezen: Oxford House Amsterdam.

Bijlages

Bijlage 1 – Het interview

Introductie

Voor mijn Bachelor scriptie onderzoek ik de plek van literatuur in een moderne samenleving. Hierbij kijk ik naar de veranderende functie(s) van literatuur. Ik wil hiervoor een paar mensen ondervragen die actief zijn binnen het literaire veld om er zo achter te komen hoe men in de praktijk omgaat met de veranderende status van literatuur en hoe zij denken over de toekomst van literatuur en haar functies temidden van de razendsnelle technologische ontwikkelingen en de impact daarvan op het leesgedrag.

Interview

Zoals de samenleving constant aan verandering onderhevig is, zo verandert ook de rol van literatuur. Binnen het literaire veld moet je vaak voorlopen op de ontwikkelingen om ook voor de toekomst het belang van lezen en literatuur zeker te stellen.

Hoe ziet u de functies van literatuur veranderen binnen de samenleving?

Wat voor invloed heeft dat op uw werk?

Hoe gaat u hiermee om?

Over de toekomst van literatuur kunnen de meningen nogal verschillen.

Hoe ziet u de toekomst van literatuur tegemoet?

Denkt u dat literatuur altijd een plek blijft houden binnen de samenleving?

Hoe denkt u over moderne werken die bijvoorbeeld gebruik maken van hypertexten (links naar websites), e-books en andere moderne toepassingen van literatuur?

Denkt u dat ‘papieren’ literatuur vervangen kan worden door ‘digitale’ literatuur?

Op wat voor manier bent u bezig met het promoten van (het lezen van) literatuur onder de samenleving? Waarop legt u het accent?
(Waarom denkt u dat juist die manier effectief is?)

Het lezen van literatuur kan verschillende functies hebben. Bijvoorbeeld: in de tijd van de Verlichting was het voor de bourgeoisie zowel een statussymbool als een sociale aangelegenheid. Alleen de rijke mensen konden toen nog boeken veroorloven en je moest ook laten zien dat je het kon veroorloven door het te bespreken.

Vandaag de dag is het statussymbool een beetje verloren gegaan, maar de sociale factor bijvoorbeeld is gebleven. Ook heeft literatuur vele andere functies gekregen. Zo kan het je **kennis vergroten** (taalvaardigheid, zelf verrijking, bewustzijnsverruimend), **ontspannen** (meeleven met het verhaal, ontsnappen uit de alledaagse wereld) en **emoties opwekken** (geraakt worden, goed voelen, uithuilen).

Kort gezegd kan literatuur op veel verschillende manieren iets betekenen voor de lezer.

Denkt u dat als mensen minder boeken gaan lezen, dat een effect kan hebben op de samenleving, doordat mensen minder gebruik kunnen maken van eerdergenoemde functies van literatuur?

Over het algemeen gezien, welke rol of rollen denkt u dat literatuur momenteel speelt binnen onze samenleving?

Heeft u zelf nog iets wat u kwijt zou willen over dit onderwerp?

Bijlage 2 – Informant A

Hoe ziet u de functies van literatuur veranderen binnen de samenleving?

Bij deze vraag heb ik gelijk een tegenvraag: Is dat wel fundamenteel? Is literatuur (of verhalen vertellen) niet zoiets algemeen werkends dat het een soort van vaste waarde heeft? Dat alleen het soort verhalen en de inhoud die eraan gegeven wordt afhankelijk is van de veranderingen in de samenleving.

Laat ik een voorbeeld geven. We hebben nu heel veel te maken met snelle media. Mensen die dromen, die dromen heel vaak over dingen die met hun dagelijkse werkelijkheid te maken hebben en dromen zijn, net als literatuur, ook een soort van verhalen. Zo zullen er nu veel meer mensen dromen over het feit dat hun Facebook pagina een foto vertoont die niet helemaal koosjer is, maar dat zal vijftig jaar geleden helemaal niet voorgekomen zijn. Dat zijn nieuwe soorten van *anxiety*, van maatschappelijke angsten die nieuw zijn, maar tegelijkertijd weer oud zijn.

En zo zijn verhalen natuurlijk ook heel vaak confrontaties met problemen, morele en sociale problemen die in de samenleving spelen. En de aard van de problemen en de vorm van de problemen die zullen veranderen, maar het feit dat we daar door middel van verhalen mee omgaan, dat zal niet veranderen. Dat zie ik wel als een vaste waarde voor de toekomst van verhalen en literatuur. Die functie zal het altijd houden, omdat dat iets is wat zo in ons vastzit, dat we daar niet vanaf komen.

Wat voor invloed heeft dat op uw werk?

Dat ik het steeds belangrijker begin te vinden om de algemene functie van literatuur uit te leggen. Waar twintig jaar geleden literatuur nog vanzelfsprekend was, moet je dat nu veel beter uitleggen. Het is nu niet meer zo dat je kan zeggen ‘deze auteur moet je lezen, hij heeft een prijs gekregen voor zijn werk’. Dat werkt helemaal niet meer. Ik heb hierbij wel te zeggen dat we binnen de studie heel erg merken dat leerlingen die van de middelbare school komen een stuk minder gelezen hebben dan een tijd geleden. Daardoor moeten we oppassen dat we als literatuurwetenschappers niet te snel aannemen dat iemand een boek als *Madame Bovarie* gelezen heeft, dat is helemaal niet zo en daar moeten we ons gewoon aan aanpassen. Dat betekent dat we dat beter moeten uitleggen. Als wij iets demonsteren van *Madame Bovarie* dan moeten wij nu ook vertellen waar dat verhaal over gaat.

Hoe denkt u over moderne werken die bijvoorbeeld gebruik maken van hypertexten (links naar websites), e-books en andere moderne toepassingen van literatuur? Denkt u dat ‘papieren’ literatuur vervangen kan worden door ‘digitale’ literatuur?

Nou, lijkt me hartstikke goed. Al die nieuwe ontwikkelingen zijn alleen maar toe te juichen, want het is een manier om al die verhalen – die we toch wel vertellen – nieuwe vormen te geven. Zo maak je ze breder beschikbaar. Als iemand het fijn vindt om op zijn telefoon te lezen, dan is dat hartstikke prettig, dus ik ben daar zeer voor. Ik heb niet van 'het moet een boek zijn' of 'het moet lekker ruiken'. Ik denk wel – en wat dat betreft is het heel erg leuk om te kijken naar de Verlichting en de Middeleeuwen – dat oude en nieuwe vormen heel lang samen zullen opgaan. Neem die hele overgang van de oraliteit naar het schrift, die heeft tien eeuwen geduurd en nog steeds hebben we in onze eigen tijd heel veel oraliteit, dus dat is helemaal nog niet voorbij. Het is niet zo dat de ene vorm abrupt wordt afgeschaft om plaats te maken voor een ander. Als de ene vorm opeens aantrekkelijker is – makkelijker en goedkoper – wint hij daardoor geleidelijk aan steeds meer terrein, maar er zullen altijd mensen zijn die weer op de oude vorm teruggaan.

Ik denk ook dat de mensen die literatuur belangrijk vinden te weinig realiseren dat je die nieuwe kanalen kunt gaan gebruiken. Dat een schrijver nog steeds per se een papieren boek wil schrijven en de wetenschapper nog steeds een papieren boek wil publiceren. Ik denk dat we, vooral in de wetenschap, een beetje af moeten van dat idee. Het uitgeven van alleen een e-book wordt daar vaak nog als iets heel negatiefs gezien. Als je dat tegen iemand zegt, word je snel vreemd aangekeken. De verwachting is dat je een papieren boek maakt. Er wordt nu nog vaak gedacht dat een boek wel status heeft en een e-book niet. Dat is eigenlijk heel raar, want een e-book heeft heel veel voordelen. Het kan veel beter verspreid worden, dat zal niks kosten. Als je nu zelf een papieren boek maakt, kost je dat zo'n tachtig dollar en daar verdien je niks aan, dus een e-book is veel voordeliger.

Op wat voor manier bent u bezig met het promoten van (het lezen van) literatuur onder de samenleving? Waarop legt u het accent?

Wat ik op het ogenblik heel veel doe is onderwijs over literatuur geven. Met name op de middelbare school. Ik heb een aantal projecten lopen op de middelbare school. We geven bijvoorbeeld het college ‘literair erfgoed’ waarbij de studenten een web plan maken over literatuur voor de middelbare school.

Ook heb ik in Amersfoort een project bij een masterclass over een hoogbegaafde leerling in de les literatuur. En ik ben bezig met iemand van film en televisiewetenschap – een studente die nu afstudeert - om voor het MBO een project te doen. Zij kijkt of het lezen van fictie daar ook zorgt voor meer belezendheid en taalvaardigheid. Dit zijn allemaal manieren om het lezen van literatuur te promoten. Het avontuur van lezen dat moet wat meer naar voren komen. Dat het iets is wat je verrijkt, net zoals sport iets is wat je verrijkt.

Je moet het natuurlijk niemand voorschrijven, maar je moet het wel aan iedereen beschikbaar stellen. Daarom is het ook zo leuk om een project te doen op een MBO school. Dat zijn geen mensen die normaal van huis uit met literatuur in aanmerking komen. Wij begeleiden ze dan bij het lezen en je ziet dan dat ze geleidelijk aan steeds ingewikkeldere teksten gaan lezen en zelfs literaire verhalen gaan lezen. Zij moeten dan uiteindelijk zelf bedenken of ze het ook echt interessant vinden en er meer over willen weten. We dwingen ze niks op, maar het contact met literatuur is wel heel belangrijk.

Denkt u dat als mensen minder boeken gaan lezen, dat een effect kan hebben op de samenleving, doordat mensen minder gebruik kunnen maken van eerdergenoemde functies van literatuur?

Als ze de verhalen op een andere manier binnen krijgen, dan maakt dat weinig uit. Verhalen komen dan gewoon op een andere manier, via televisie, film, games of wat dan ook binnen. Dat is dus niet zo een probleem.

Maar wat er bij literatuur heel erg speelt, zeker in oudere perioden, is dat er in zekere mate een moraal in zit, bepaalde levenslessen. Bepaalde dingen zijn heel erg belangrijk en die komen in literatuur toch wel beter tot uitdrukking en als dat de aandacht zou verliezen, zou dat wel jammer zijn. Aan de andere kant, moderne literatuur is wat dat betreft veel vrijer en opener en heeft weinig van die strakke moraal, dus wat dat betreft zit zal het niet heel veel verschil maken. De levenslessen zijn toch vaak al weinig aanwezig in de moderne literatuur.

Hoe ziet u de toekomst van literatuur tegemoet?

Literatuur is een kritische volger van de samenleving. Een soort *Moral laboratory*. Allemaal dingen kunnen als het ware in een soort reageerbuis functie uitgeprobeerd worden en uitgedacht worden. Hoe gaan we om met bepaalde zaken. Dat is ook heel

leuk om te lezen. Bijvoorbeeld het ‘hoe zou het zijn als’ en dat je er dan over kan doordenken. Je hoeft het er helemaal niet mee eens te zijn, maar het geeft dan wel een soort oefening daarin.

Ik denk ook dat literatuur helemaal niet dood is of uitgeleefd. Alleen de vorm en de mensen die met literatuur kennis maken, die zal toch een beetje gaan verschillen en ik denk dat het heel belangrijk is om daar heel open en stimulerend in te zijn. De ouderwetse manier van literatuur geschiedenis erin stampen werkt niet meer. Mensen moeten gewoon genieten van het lezen van een boek en dat is niet voor iedereen.

Bijlage 3 – Informant B

Hoe ziet u de functies van literatuur veranderen binnen de samenleving?

Er is altijd een bepaalde elite geweest die boeken leest, ik denk niet dat dat zal gaan veranderen. Ook mijn collega's aan de VU (Vrije Universiteit Amsterdam) zeggen dat het lezen niet is afgenomen, ondanks de nieuwe media, het zijn altijd dezelfde mensen die blijven lezen

Vroeger was er een kleine groep mensen die las en nu is het eigenlijk diezelfde groep die nog steeds leest. Sommige mensen vinden het leuker om tv te kijken, dat is prima, niet iedereen hoeft te lezen.

Wat voor invloed heeft dat op uw werk?

Het is bijvoorbeeld ontzettend handig dat je nu allerlei boeken kunt aanwijzen, van zoek ze maar op het internet en dat ik het niet meer hoeft te laten aanschaffen. Ik mag het namelijk niet zelf verschaffen, want daar wordt de Universiteit op afgestraft, maar ik kan gewoon zeggen van: 'Jongens, kijk maar op het internet'. Zoiets als Google Books is ook heel handig, daar kunnen ze alles zelf op vinden. Maar er zijn veel meer van dat soort initiatieven, zoals bijvoorbeeld het Gutenberg Project. Het valt mij ook heel erg op dat er gigantisch veel meer boeken op het internet staan dan ik dacht. Mijn zwager in Groningen is econoom en die zegt dat het bij hen op de Universiteit al beleid is dat ze tegen studenten zeggen: 'Deze boeken moet je lezen en zorg maar dat je eraan komt'. Maar ze zeggen dan niet waar, want ze mogen officieel geen sites geven.

Ik kan me bijvoorbeeld een toestand in Nijmegen herinneren toen ik daar werkte, daar werden gewoon complete boeken aan de kopieerafdeling gegeven. Maar toen kreeg de Universiteit van Nijmegen een rekening van een half miljoen en dat heeft ze ook aan het denken gezet.

Maar het verwijzen naar boeken vind ik dus alleen maar handig.

Hoe denkt u over moderne werken die bijvoorbeeld gebruik maken van hypertexten (links naar websites), e-books en andere moderne toepassingen van literatuur? Denkt u dat 'papieren' literatuur vervangen kan worden door 'digitale' literatuur?

Natuurlijk moet je met die digitale ontwikkelingen meegaan. Ik weet van een collega van mij dat uitgeverijen ontstellend defensief zijn en terughoudend, maar je ziet wat er met de muziekindustrie gebeurd is. Bijna niemand koopt tegenwoordig nog cd's, want bijna iedereen downloadt muziek. Bovendien willen uitgeverijen nog heel weinig met e-books doen. Ze zijn ook belachelijk duur nog en vaak al ontzettend makkelijk illegaal te krijgen. Dus daar moet je je wel op richten dat dat niet, net als de muziekindustrie, een puinhoop wordt. Maar wat ik dan weer wel van iedereen hoor: het luisteren van muziek en het kopen van cd's is helemaal niet zoveel afgenomen, dus ik vraag me af of dat met boeken wel gaat gebeuren.

Ik denk dat uitgeverijen gigantisch hun oogkleppen ophouden. Volgens mij is het een verloren strijd om wat dan ook te beveiligen. Je kunt alles kapot krijgen, je kunt alles openen met een beetje kennis. En ook bijvoorbeeld van de boeken die ik thuis heb, daar kan ik gewoon een PDF van maken en dan gooi ik het op het internet en dat kan eigenlijk niemand tegenhouden.

Je ziet het ook met PirateBay, dat is zogenaamd helemaal afgesloten, maar je kan er nog zo op komen via omwegen. Dus ik denk dat het een verloren strijd is en dat je op andere manieren moet gaan denken. Ik weet bijvoorbeeld dat popgroepen hun geld vooral aan optredens verdienen en niet aan hun cd's. Misschien kunnen de schrijvers ook wel door optredens of lezingen hun geld verdienen, maar niet meer door hun boek. Ik vind daar ook wel wat inzitten, dat een boek eigenlijk gewoon van iedereen is. Net als dat 'Open Access', dat is ook zo iets.

Ik ben wel een voorstander van deze ontwikkelingen, maar je moet er wel op anticiperen. Ik ben zelf niet zo bang voor die ontwikkelingen, het verrijkt enorm (zoals de ontwikkeling van digitale productie), maar het heeft ook zijn nadelen, namelijk dat het veel makkelijker gekopieerd kan worden. Maar ik denk dat dat met elke ontwikkeling zo is. Eerst was dat met de boekdrukkunst ook, de kerk vond het verschrikkelijk dat iedereen zomaar de Bijbel kon lezen, maar ook dat heeft wat opgeleverd.

Denkt u dat ‘papieren’ literatuur vervangen kan worden door ‘digitale’ literatuur (hypertekst of iets dergelijks)?

Nou ik had laatst een gigantische fout gemaakt. Ik had een interview met RTV Utrecht en zij vroegen: ‘Meneer hoe denkt u over digitale boeken, gaat de bibliotheek verdwijnen?’ Dus ik zei: ‘Ja hoor!’ En toen vroegen ze of mijn studenten er ook zo over dachten en ik zei: ‘Dat weet ik wel zeker, want die zijn nog een stukje verder dan ik.’

Toen heb ik dat later gevraagd aan studenten en die zeiden: ‘Nee hoor, we willen allemaal dat boek nog vasthouden en ruiken etc.’

Dus eigenlijk loop ik een beetje achter, want ik vind het veel handiger om een boek op een tablet te lezen. Heel veel collega’s van mij hebben ook dat ze een boek willen ‘vasthouden’ en ‘ruiken’, maar ik heb daar helemaal niks mee. Het gaat mij gewoon om de letters en de rest maakt me vrij weinig uit. Ik dacht dat de jongeren het echt al gezien hadden met boeken, met deze gemak generatie. Maar dat is dus helemaal niet zo, dus ik denk dat er altijd liefhebbers zullen blijven van het papieren boek.

Bijlage 4 – Informant C

Hoe ziet u de functies van literatuur veranderen binnen de samenleving?

Er zijn een paar veranderingen die ik bij deze vraag wil noemen.

Allereerst was het vroeger nog zo dat als een auteur een bestseller had, aldus Alessandro Baricco in zijn boek *De Barbaren*, dat het dan vaak al een bekende schrijver was. De oplage van deze bestseller bestond dan uit 7000 exemplaren. Deze hoge literatuur werd door slechts een kleine groep mensen gelezen.

Toen is op een gegeven moment de boekverkoop geëxplodeerd en hebben mensen steeds meer vrije tijd gekregen en waren ze in staat om meer boeken te lezen. Nu is het zo dat de grote schrijvers steeds minder invloed hebben op de cultuur in brede zin. Als je nu aan een gemiddelde Nederlander vraagt wat ze belangrijk vinden aan Nederland, zul je niet zo snel als antwoord de naam van een schrijver te horen krijgen. In de jaren '70 was dat vaker wel zo.

Er is ook steeds meer aanbod, want er zijn veel meer schrijvers tegenwoordig. De concurrentie is dus heel groot, maar in Amerika schijnt het al zo te zijn dat je als 'self publishing' schrijver heel goed rond kan komen. Ook al heeft bijna niemand dan ooit echt van je gehoord. Zo een schrijver schrijft over een onderwerp waar een paar duizend Amerikanen in geïnteresseerd zijn en die lezen dat dan en blijven zijn nieuwe boeken kopen. Er schijnen dus heel veel van dat soort schrijvers in Amerika te zijn die een heel aardige boterham aan het schrijven verdienen. Maar binnen het klassieke circuit worden ze als schrijver niet echt erkend.

Vroeger zeiden zelfs wij ook als iemand zei dat hij dichter was: 'Oh, waar is je bundel dan?' En als hij die niet had, dan was hij dus geen officiële dichter. Ook uitgeverijen deden dat vroeger, maar dat verandert nu allemaal. De 'gatekeeper' functie van een uitgeverij verliest een beetje zijn waarde als je als schrijver ook prima kan verdienen als je zelf je boek uitgeeft.

Verder zijn we er ook achter gekomen dat de daad van het lezen zelf ook heel belangrijk is. Het maakt hierbij niet uit hoe 'hoog' de literatuur is die je leest. Als een kind bijvoorbeeld de Harry Potter reeks achter elkaar leest, dan is hij een betere lezer geworden. Dan heb je de kans dat die reeks een opstap is voor een moeilijker boek. Vroeger werd daar op neergekeken, ook door ons, maar nu zien we daar steeds meer het belang van in.

Ook binnen het onderwijs is literatuur aan veranderingen onderhevig. Toen de studielasturen (SLU) werden ingevoerd, werd het lezen van boeken ook omgezet naar SLU, dus dat was opeens huiswerk. Dat resulteerde erin dat er veel minder boeken gelezen moesten worden, want het was huiswerk. Ik weet niet zeker of dat echt de argumentatie was, maar de boekenlijsten werden allemaal veel korter. Daarmee is ook het belang van literatuur minder geworden. Vroeger was het het enige kunstvak, maar nu heb je bijvoorbeeld CKV en tekenen. Bij CKV wordt literatuur heel erg ondergeschikt behandeld in vergelijking met de andere cultuurvormen, want literatuur wordt al bij Nederlands, Engels, Frans en Duits behandeld. Het is natuurlijk een positieve ontwikkeling dat alle cultuur in relatie tot elkaar wordt geplaatst, maar daardoor is literatuur relatief wel minder belangrijk geworden. Tot slot is literatuur niet meer de enige vorm voor 'een verhaal'.

Wat voor invloed heeft dat op uw werk?

Ik moet vaak verdedigen waar ik dan werk. Mensen vragen weleens of er ook een Stichting Sport is, want dat is natuurlijk ook belangrijk. Maar die is er ook wel. Maar ik moet dus een beetje mijn werk verdedigen en verklaren. Lezen en voorgelezen worden is heel belangrijk voor taalontwikkeling, voor je woordenschat. Het is veel meer pragmatisch. Maar dat moet ik dus af en toe benadrukken. En de laatste jaren is ook duidelijker geworden dat het heel belangrijk is voor de ontwikkeling van de hersenen. Juist nu mensen denken dat literatuur een beetje verdwijnt, wordt meer onderzoek gedaan naar wat dan eigenlijk de waarde ervan is. Kinderen die voorgelezen worden, hebben bijvoorbeeld een veel grotere woordenschat. Maar ook als je leest, dan ben je zo betrokken bij het verhaal, dat je het opslaat en verwerkt alsof je het zelf hebt meegemaakt en dat gebeurt niet bij een film of een game. Dat laatste is pas de laatste jaren ontdekt, waardoor het belang van het voortbestaan van literatuur, in elk geval naast andere vormen, weer benadrukt wordt. Als lezer ben je namelijk actief bezig met het verhaal, en bij het kijken van een film juist passief. Met dit soort dingen zijn we ook bezig bij de Stichting Lezen.

Hoe ziet u de toekomst van literatuur tegemoet?

Daar kan ik heel kort over zijn. Lezen zal altijd blijven, voorlezen zal altijd blijven. Verhalen vertellen zal altijd blijven. Lezen blijft gewoon in onze maatschappij.

Denkt u dat ‘papieren’ literatuur vervangen kan worden door ‘digitale’ literatuur ?

Digitale literatuur vervangt denk ik niet de papieren literatuur. Ik maak zelf onderscheid tussen de drager en de tekst. Een ouderwets boek kan je inmiddels op verschillende dragers lezen (iPad, telefoon, e-reader). En ik denk dat ook steeds duidelijker wordt dat papieren boeken een eigenschap hebben die digitale lezers niet hebben.

Laat ik een voorbeeld geven: Er werd mij een boek voorgehouden en gevraagd hoe lang ik er over zou doen het boek uit te lezen. Ik maakte hierbij een schatting zonder het boek vast te houden. Toen mocht ik erin kijken en bleek de bladspiegel grotendeels leeg te zijn, dan schatte ik daardoor in dat ik er toch minder lang over zou doen. En zo heb je dat niet met een e-reader, je ziet niet hoe ver je in het verhaal bent, je bent niet op een gegeven moment halverwege of bijna klaar. Dat kan je in elk geval niet zien of voelen. Lezen heeft veel te maken met voelen en aanraken: dat is een eigenschap die boeken hebben en e-readers niet. Het is ook een fijn gevoel van: ‘hè lekker, ik ben op de helft.’

Ik denk ook dat lezers, mensen die van lezen houden, papieren boeken zullen blijven waarderen. Verder kan je een papieren boek bijvoorbeeld als cadeau geven, het heeft iets vast in de werkelijkheid; een herinnering in de kast. Echte lezers geven dat soort eigenschappen aan boeken, alsof het een soort vrienden in de kast zijn.

Hoe denkt u over moderne werken die bijvoorbeeld gebruik maken van hypertexten (links naar websites), e-books en andere moderne toepassingen van literatuur?

Ik denk dat als dat de kunstenaar de schepper blijft, dat dan zo een digitale vorm een nieuwe vorm van literatuur is. *Alles ruikt naar chocola* vind ik bijvoorbeeld literatuur met extra. Het is nog niet officieel een nieuwe vorm van literatuur, maar iets wat daartussen staat. Je kan bij dat boek bijna alles opzoeken, maar als je alles opzoekt, haalt dat toch iets weg van de verbeelding. Ik vind het dus een manier van lezen dat inhoudt op de verbeeldingskracht.

Vroeger werd er bij een boek ook weleens een cd-rom gestopt. Dan kon je muziek en plaatjes erbij bekijken en beluisteren, maar dat kwam echt totaal niet van de grond, dus ik weet ook niet of het soort boeken zoals *Alles ruikt naar chocola* ook echt gaat werken. Al kan het interactieve en de plaatjes bij kinderboeken wel heel leuk zijn. Dan zit het een beetje tussen literatuur en een spelletje in, een soort inleiding in het lezen.

Wij onderzoeken dus ook, bij bijvoorbeeld zo'n kinderboek, wanneer het nog een boek is en wanneer het eigenlijk iets ander wordt. Een van de dingen die we hebben ontdekt bij het kijken ernaar is dat je je echt moet afvragen wanneer het verhaal nog de bedoeling heeft om een boekervaring weer te geven. En dat geldt ook voor volwassenen boeken. Je kunt ook nieuwe dingen maken die lijken op een boek of op verhalen vertellen, maar dat eigenlijk niet zijn. En dat zal echt wel gaan gebeuren, maar daarnaast zal ook gewoon het lineaire verhaal blijven bestaan en die worden misschien wat korter, omdat mensen steeds vluchtiger gaan lezen.

Het schijnt met de Kindle ook te zijn gebeurd. Zij volgen al het leesgedrag van hun lezers en op een gegeven moment hebben ze ontdekt dat heel veel mensen stopten met lezen na een pagina of 70-80 en het verhaal dan nooit meer verder oppakte. Dus Kindle, ofwel Amazon, ging echt aan uitgeverijen vragen om vooral boeken van ongeveer 70-80 pagina's te maken, dus een novelle. Het kan dus best zo zijn dat een novelle weer populairder wordt, hoewel je nu juist het omgekeerde ziet gebeuren, kijk maar naar *Bonita Avenue*.

Denkt u dat als mensen minder boeken gaan lezen, dat een effect kan hebben op de samenleving, doordat mensen minder gebruik kunnen maken van eerdergenoemde functies van literatuur?

Als omgang met literatuur verandert, dan verandert de maatschappij. Als we morgen allemaal zouden stoppen met lezen, zouden we zeker niet beter af zijn. Maar zo is het niet. We zitten nu in een overgangsfase, het is allemaal nog in ontwikkeling en dat hoeft niet per se negatief te zijn. Ontwikkelingen hebben voor- en nadelen. Het is wel belangrijk dat we met deze veranderingen bewust omgaan. Mensen moeten gewoon weten hoe belangrijk literatuur is.

We zitten vooral in een overgangsfase. Opeens hoor je ook weer geluiden dat lezen weer hip is, zo zijn er speciale literatuur feesten in Amsterdam. Het is aan het veranderen, maar waarheen, wie zal het zeggen. Maar er wordt echt nog wel gelezen. De diepgang van literatuur wordt misschien minder, maar dat is niet per se erg. Dat betekent dat literatuur minder gaat over diepere idealen en dat wekt dus ook minder heftige reacties op.

Bijlage 5 – Informant D

Hoe ziet u de functie/plek van literatuur veranderen binnen de samenleving?

Het lezen van literatuur in boekvorm heeft meer concurrentie gekregen van andere manieren van (vrije)tijdsbesteding en intermenselijke communicatie. En die andere manieren zijn erg aantrekkelijk en bereikbaar, zeker voor jongeren. Voor een deel omdat de prijs ervan niet hoog is, en voor een deel omdat de welvaart de afgelopen jaren enorm is toegenomen en allerlei kostbare manieren van vrijetijdsbesteding bereikbaar werden. Daarnaast is de status van het lezen van literatuur in Nederland afgenomen. Binnen het (taal)onderwijs heeft het ook een kleinere plaats dan 30/40 jaar geleden.

Wat voor invloed heeft dat op uw werk?

Ik zie een afname van de diversiteit in het aanbod van papieren Nederlandstalige literaire boeken. De vraag ernaar neemt af. Uitgeverijen selecteren strenger, en letten – deels noodgedwongen – meer op de verkoopbaarheid. Dit heeft ook tot gevolg dat er minder contracten met auteurs worden afgesloten. Dit leidt ertoe dat het aantal subsidieaanvragen voor de creatie van bepaalde typen literair werk bij het Nederlands Letterenfonds afneemt. Denk hierbij bijvoorbeeld aan poëzie en essayistiek. De subsidies van het Nederlands Letterenfonds worden namelijk pas verstrekt als er ook een literaire uitgeverij bereid is gevonden in het te schrijven boek te investeren.

Hoe gaat u hiermee om?

Een belangrijke opdracht van het Nederlands Letterenfonds is de diversiteit te bevorderen. Dit heeft tot gevolg dat we als organisatie meer tijd en geld besteden aan het zoeken van manieren om het publiek in Nederland te interesseren voor Nederlands- en Friestalige literatuur en de rijkdom ervan onder de aandacht te brengen. Samenwerking met andere organisaties, zoals Stichting Lezen en de CPNB is daarbij belangrijk.

Daarnaast ondersteunen we auteurs en uitgeverijen om hun literaire werk buiten Nederland te promoten. Daar gaan we de komende jaren relatief meer geld en tijd in investeren dan de voorgaande periode. We verwachten dat het in stand houden en bij voorkeur het vergroten van de vraag naar Nederlandstalige literatuur (in vertaling), op

de langere termijn een bijdrage levert aan het behoud van de diversiteit van het aanbod van Nederlandstalige literatuur in Nederland.

Hoe ziet u de toekomst van literatuur tegemoet?

Ik zie de toekomst van literatuur met vertrouwen tegemoet. Ik ga ervan uit dat literatuur altijd een plek blijft houden binnen de samenleving.

Hoe denkt u over moderne werken die bijvoorbeeld gebruik maken van hypertexten (links naar websites), e-books en andere moderne toepassingen van literatuur?

Die moderne toepassingen zullen een steeds groter aandeel hebben in het geheel aan literaire uitingen.

Denkt u dat ‘papieren’ literatuur vervangen kan worden door ‘digitale’ literatuur?

Ik verwacht dat papier als drager van literaire uitingen steeds minder belangrijk zal worden en uiteindelijk ook zeer zeldzaam zal worden. Zoals handgeschreven manuscripten na de uitvinding van de boekdrukkunst ook zeldzaam zijn geworden. Ik verwacht echter ook dat verhalend literair proza – als communicatievorm tussen mensen – nog eeuwen zal blijven bestaan.

Denkt u dat als mensen minder boeken gaan lezen, dat een effect kan hebben op de samenleving, doordat mensen minder gebruik kunnen maken van eerdergenoemde functies van literatuur?

Effect zal er zijn, maar een deel van de functies die hiervoor zijn genoemd wordt ook door andere manieren van tijdbesteding vervuld. Vooral taalvaardigheid, verbeeldingskracht en concentratievermogen zal mogelijk afnemen als er minder literatuur in de klassieke zin wordt gelezen.

Over het algemeen gezien, welke rol of rollen denkt u dat literatuur momenteel speelt binnen onze samenleving?

De rollen die het altijd heeft gespeeld maar kleiner. Beeldtaal wordt steeds belangrijker. Beeldtaal is altijd al heel krachtig geweest, en door de digitalisering is de verspreidingsmogelijkheid ervan enorm toegenomen. Beeldtaal is bovendien – net als muziek – eenvoudiger (zonder vertaling) internationaal te verspreiden.

Bijlage 6 – Informant E

Hoe ziet u de functie/plek van literatuur veranderen binnen de samenleving?

Functie en plek zijn twee wezenlijk verschillende aspecten, hoewel er tussen beide wel een verband bestaat. Als je onder de functie van literatuur verstaat de redenen waarom literatuur wordt gelezen, lijkt mij die functie niet aan grote veranderingen onderhevig. De redenen blijven in belangrijke mate constant: verstrooiing, ontspanning, persoonlijke ontwikkeling, intellectuele verdieping, esthetische voldoening, (zelf)reflectie en inzicht, informatieoverdracht, etc. Welke van deze functies het belangrijkste wordt beschouwd is afhankelijk van leeftijd, etniciteit, genre, maar verschilt ook per land. De politiek-maatschappelijke rol die literatuur kan vervullen is duidelijk groter in landen als China en Myanmar, terwijl in Nederland het literaire boek meer wordt gezien als bron voor ontspanning of als middel tot reflectie. Politieke en sociale ontwikkelingen kunnen dus van invloed zijn op de manier waarop de literatuur wordt gewaardeerd en de rol die zij vervult – in politiek tumultueuze tijden stijgt het belang dat aan literatuur en de stem van de (onafhankelijke) schrijver wordt gehecht. Dat levert globaal gezien (literatuur is tegenwoordig meer dan ooit internationaal) fluctuaties in de rol van literatuur op, maar een algemene tendens is daarin moeilijk te ontdekken. In Nederland zie ik binnen afzienbare tijd geen verandering opkomen in de functies die literatuur vervult.

Wel evident is het feit dat literatuur haar functie (of functies) in toenemende mate moet delen met andere vormen van tijdsbesteding en informatievergaring, waarmee positie (of plek) van literatuur wel verandert. Het is een statistisch gegeven dat de waardering voor (het lezen van) literatuur in Nederland, met name onder jeugdige lezers, al jaren daalt, hetzelfde geldt voor de tijd die aan literatuur wordt besteed. In algemene zin kun je dus zeggen dat de literatuur een minder prominente positie in de samenleving inneemt dan jaren geleden, en dat de aandacht wordt verlegd naar andere vormen van tijdsbesteding. De invloed hierop van de visuele en digitale media is een inmiddels bekend fenomeen. Tegelijkertijd gaat de literatuur zich steeds sterker tot diezelfde media verhouden en gaat de literatuur (ook inhoudelijk) verbanden met die media aan. Kort gezegd: de positie (of het succes) van literatuur lijkt steeds afhankelijker te worden van de media die in zekere zin ook haar ‘concurrenten’ zijn.

Wat voor invloed heeft dat op uw werk?

Voor het Nederlands Letterenfonds betekent dit in algemene zin dat meer aandacht moet worden besteed aan het zichtbaar maken van (het belang, de esthetische waarde, het plezier dat beleefd kan worden aan, etc.) literatuur en een levendig en divers literair landschap. Daarbij zijn digitale ontwikkelingen en ondersteuning van digitaal-literaire projecten een steeds belangrijker onderdeel van het beleid en activiteiten van het Fonds.

Hoe gaat u hiermee om?

Door programma's te ontwikkelen, organiseren en ondersteunen die de zichtbaarheid van auteurs, vertalers en hun werk vergroten, en daarbij strategische samenwerkingsverbanden aan te gaan met andere organisaties zoals de CPNB, Stichting Lezen en Stichting Schrijvers, School, Samenleving. Verder biedt het fonds ondersteuningsmogelijkheden voor innovatieve literaire projecten op digitaal gebied en middelen die de overgang naar digitale vorm van o.a. literaire tijdschriften mogelijk maken.

Hoe ziet u de toekomst van literatuur tegemoet?

Je kunt allerlei doemscenario's bedenken en eerlijk gezegd zijn ze allemaal al eens in een of andere vorm de revue gepasseerd. Zo wordt de dood van de roman al meer dan 100 jaar aangekondigd. Edmond de Goncourt wees ooit de fiets aan als belangrijke bedreiging voor de literatuur, de CPNB werd opgericht uit vrees dat de komst van de radio een massale ontleding in gang zou zetten, iets vergelijkbaars werd ooit gezegd over de tv, de bioscoop, de trein, etc. In weerwil van dit alles moet geconcludeerd worden dat de literatuur nog steeds springlevend is, geen van de genoemde 'bedreigingen' heeft de literatuur overbodig gemaakt. Daarmee wil ik de moeilijke positie waarin bepaalde kwetsbare genres (poëzie, essayistiek) zich bevinden niet ontkennen, maar voor deze genres zou de digitale vorm uitkomst kunnen bieden. Er is kortom geen reden om angstig te zijn over de toekomst van de literatuur.

Denkt u dat literatuur altijd een plek blijft houden binnen de samenleving?

Altijd is wel heel lang – laat ik maar geen uitspraken over de eeuwigheid doen – maar voor zover ik kan overzien: ja. De behoefte van mensen naar verhalen, nieuwe

werelden, filosofieën, gedachten, ideeën is onverminderd groot, net als de behoefte om die verhalen, etc. op te schrijven.

Hoe denkt u over moderne werken die bijvoorbeeld gebruik maken van hypertexten (links naar websites), e-books en andere moderne toepassingen van literatuur?

Geen enkel bezwaar tegen. In sommige gevallen kan het zelfs een uitkomst bieden voor vormen van literatuur die in papieren vorm niet langer (rendabel) kunnen worden uitgegeven.

Denkt u dat ‘papieren’ literatuur vervangen kan worden door ‘digitale’ literatuur?

Ja, dat kan, maar de vraag is of dat volledig zal gebeuren. Ik denk dat boeken nog zeer lange tijd een belangrijke drager van literatuur zullen zijn, zij het waarschijnlijk niet meer de belangrijkste.

Op wat voor manier bent u bezig met het promoten van (het lezen van) literatuur onder de samenleving? Waarop legt u het accent? Waarom denkt u dat juist die manier effectief is?)

Het Letterenfonds gebruikt een veelheid aan instrumenten om de Nederlands- en Friestalige literatuur in binnen- en buitenland onder de aandacht te brengen van lezers, uitgevers, etc.: we organiseren festivals, literaire programma's, we ondersteunen festivals, uitgevers en literaire instellingen, en we dragen er toe bij dat literatuur van kwaliteit geschreven en vertaald kan worden. Van groot belang is dat de programma's en promotieactiviteiten die je organiseert niet de plaats innemen van het lezen, maar potentiële lezers juist tot lezen aanzet. Met andere woorden, je moet zorgen dat wat je organiseert niet teveel afleidt van de essentie: het boek, het verhaal, etc. Dat is nog niet zo eenvoudig omdat in tegenstelling tot veel andere kunstvormen een literair werk in een publieke context zelden in zijn geheel kan worden gepresenteerd en programmamakers daarom vaak een 'afgeleide' moeten presenteren, zoals een interview met de auteur.

Van essentieel belang is verder dat de aandacht voor literatuur in het middelbaar onderwijs wordt vergroot. Het letterenfonds ontwikkelt om die reden programma's samen met Stichting Lezen en Stichting Schrijvers, School, Samenleving.

Denkt u dat als mensen minder boeken gaan lezen, dat een effect kan hebben op de samenleving, doordat mensen minder gebruik kunnen maken van eerdergenoemde functies van literatuur?

Ja, zeker voor wat betreft taalvaardigheid, woordenschat, argumentatievaardigheid; die dalen met dalende belezendheid, zo heeft onderzoek uitgewezen. Veel van de andere functies die je noemt kunnen en worden ook door andere kunsten, media vervuld.

Over het algemeen gezien, welke rol of rollen denkt u dat literatuur momenteel speelt binnen onze samenleving?

Zie het antwoord op de eerste vraag. Ik kan daar nog aan toevoegen dat literatuur (ook in Nederland) nog steeds een rol als aanjager van intellectueel, maatschappelijk en politiek debat vervult.